

Ante Vukasović
Zagreb

UDK/ 37.01:17

177:37

Primljeno: 2002. godine

Izvorni znanstveni članak /

Original scientific paper

DVADESETO STOLJEĆE – KORAK NAPRIJED ILI NATRAG NA PEDAGOŠKOM PODRUČJU

Dvadeseto stoljeće je obogatilo svijet mnogim znanstvenim pobjedama, ali mu je donijelo i nezapamćena zlodjela. Završna bilanca obilježava ga stoljećem najveće znanstvene afirmacije i sveopće moralne degradacije. Usporedo, pedagoški vrednovano, ono znači zapažen napredak na izobrazbenom i veliki korak natrag na odgojnom području. O izobrazbenim postignućima svjedoči demokratizacija izobrazbe, sve duže trajanje školovanja, unapređivanje školskoga planiranja, programiranja, nastavne tehnologije. O odgojnom iskoraku natrag kazuje sveopće zanemarivanje odgojne funkcije i vrijednosti na obiteljskoj, školskoj i široj društvenoj razini. Posljedice su poplava nekulture i tragične bilance poginulih, osakaćenih i moralno posrnule mladeži na brojnim "cestama" fizičkoga i moralnog stradanja. Vrijeme je za otrežnjenje. Moralna i odgojna kriza mora se obuzdati, bujica nekulture onemogućiti, odgojna funkcija i odgojne vrijednosti – reafirmirati.

Ključne riječi: odgojni procesi, moralno izgrađivanje, kriza morala

Dvadeseto stoljeće je stoljeće velike znanstvene, tehničke i tehnološke afirmacije i sveopće moralne degradacije. Unatoč neprijepornim postignućima novovjeka znanosti, krize su postale obilježje vremena u kojemu živimo. *E. Fromm* primjećuje kako je, usprkos materijalnom napretku, političkoj i seksualnoj slobodi, svijet XX. stoljeća mentalno i moralno bolesniji nego što je bio

u XIX. stoljeću. Neki su svjetski moćnici gradili, i u velikoj mjeri izgradili, shvaćanje da je sve dopušteno. U ime te sveopće dopuštenosti počinjeno je više zla i zločina u minulom stoljeću, nego što je počinilo čovječanstvo ranije, u ukupnoj svojoj povijesti.

Jednostranim isticanjem i prenaglašavanjem materijalnih dobara, lagodnoga života i uživanja, stvara se iluzija napretka i boljega svijeta, a u njemu nije manje, nego sve više zla! Osobna korist i nerazumno uživanje odvođe ljude na putove nečovječnosti. Etički “emancipirana” znanost čini čovjeka moćnijim, ali ga ne očovječuje. Ona postaje instrument djelovanja, a ono može biti dobro, ali i loše, katastrofalno loše! A kako kategorije dobra i zla nisu znanstvene nego etičke naravi, moralno “rasterećena” znanost i znanstvenici postaju instrumenti djelovanja u službi financijske političke moći. Moralno obezvrijeđen svijet pretvara se u pozornicu nepravde, u “pravo” jačeg nametanja gledišta, ograničavanja slobode pojedinaca i suvereniteta naroda. Stoga je povijest XX. stoljeća i povijest netrpeljivosti, nasilja, terora, najkrvavijih ratova, agresija, ideoloških i genocidnih pokolja čitavih naroda. Ljudska zajednica se našla pred opasnošću samouništenja. “Čovječanstvo strahuje, jer osjeća posvuda nedostatak čovječnosti, nedostatak humaniteta”.¹⁾

Suvremeni čovjek, ako želi da mu budućnost bude i ljepša i bolja, mora znati da put udobnosti i uživanja mora imati i etičke granice. Inače će, najavio je *J.J. Servan-Schreiber*, izvanredna ekspanzija bez uvažavanja načela pravde “dovesti do stvaranja okrutnog društva”. I dovela je. “Pred nama se otvara jedan novi svijet, sa svim opasnostima putovanja u nepoznato”.²⁾ Stoga se, na početku trećega tisućljeća, ljudi pitaju: “gdje danas stoji i kamo plovi brod njihovih nada?”

Dvadeseto stoljeće, recimo to još jednom, donijelo je mnoge znanstvene pobjede i nebrojene spoznaje, ali i nezapamćena zlodjela. Završna bilanca obilježava ga stoljećem najvećega napretka, ali i najstrašnijih sukoba, mržnje i zločina. Ako čovječanstvo želi preživjeti, potreban mu je povratak etičnosti. *V. Filipović* je prije više od pola stoljeća, i u sjeni Drugoga svjetskog rata, pisao: “U tom i takvom svijetu, svijetu velikih pobjeda čovjeka nad prirodom i dubokih poraza u ostvarivanju slobode i etičnosti, postavlja se pitanje čovječnosti kao temeljno pitanje života... Naše doba realizma i tehnike, doba naturalizma i utilitarizma traži nužno svoje oslobođenje u novom humanizmu.”³⁾

¹⁾ V. Filipović: *Ideja humaniteta i humanistička gimnazija*, str. 92

²⁾ J.J. Servan-Schreiber: *Američki izazov*, str. 90

³⁾ V. Filipović: *Suvremeni nazori o svijetu i životu*, str. 11

I. KORAK NAPRIJED U IZOBRAZBI

U svojoj disertaciji *Utjecaj suvremene tehnike na koncepciju općeg obrazovanja* (1964.) utvrdio sam uzročno–posljedičnu povezanost znanstveno–tehničkog razvitka i izobrazbe te posljedice koje iz toga nastaju: sve duže trajanje školovanja, opća težnja za srednjom izobrazbom, potreba neprekidne izobrazbe, pojave novih izobrazbenih vrednota, promjene u strukturi izobrazbenih dobara, demokratizacija izobrazbe, porast njezine razine, sadržajno obogaćivanje i sve šira primjena opće izobrazbe.⁴⁾

Već te davno spoznate činjenice uvjerljivo kazuju o važnim postignućima na izobrazbenom području. U ovom strukturnom dijelu izlaganja izdvojiti ću, naznačiti i kratko interpretirati nekoliko relevantnih pokazatelja.

1. Izobrazba – čimbenik napretka

Ekspanzija znanja kao posljedica intenzivnog razvitka znanosti, razvijenosti i složenosti procesa proizvodnje i društvenog života, sve veći porast intelektualnih djelatnosti i zanimanja “traži” porast razine izobrazbe pučanstva. To postaje bitnim uvjetom i čimbenikom prosperiteta ljudske zajednice.

Ranije se smatralo da je škola neproduktivna ustanova, a izobrazba – humana ali ne i društveno–produktivna djelatnost. U XX. st. je spoznato da se u školama osposobljava kadar. Time investicije u izobrazbu postaju investicije u proizvodnju, a izobrazbena djelatnost, nastava, škola – društveno–produktivna djelatnost prvorazrednog značenja.

O tomu je, šezdesetih godina prošloga stoljeća, vrlo argumentirano pisao J.J. Servan–Schreiber u knjizi *Američki izazov*. Evo nekoliko njegovih izvoda: “Tehnološki napredak, koji se najvećim dijelom temelji na visokoj općoj naobrazbi i sposobnosti u rukovođenju, može se ostvariti jedino na osnovici na kojoj sve počiva, a to je izobrazba – kako omladine tako i odraslih”.⁵⁾ Stoga “napredak izobrazbe treba odsada smatrati prvim faktorom ekonomskog razvoja” – zaključuje. Na drugom mjestu kaže: “Izobrazba, razvoj i iskorištavanje inteligencije – to je jedini izvor napretka i blagostanja”. I nastavlja: “Treba omogućiti svim zdravim ljudima što ih naše društvo može školovati i dati im potrebno znanje da mogu pokazati i primijeniti svoju inteligenciju.”⁶⁾

U suglasju sa spoznajama i prihvaćenim stajalištima da je izobrazba temeljni čimbenik gospodarskog i društvenog napretka, pojavile su se nove izobrazbene potrebe.

⁴⁾ A. Vukasović: *Utjecaj suvremene tehnike na koncepciju općeg obrazovanja*, str. 121–179

⁵⁾ J.J. Servan–Schreiber: *Američki izazov*, str. 82

⁶⁾ Isti izvor, str. 273 i 274

2. Nove izobrazbene potrebe

Tehnička aplikacija znanosti traži snagu intelekta. Proces demokratizacije izobrazbe zahvaća sve zemlje. Nov položaj i potrebe suvremenog čovjeka uvjetuju bitne promjene u poimanju smisla, sadržaju, usmjerenosti i karakteru izobrazbe. Traži se da ona bude u službi života.

Nove izobrazbene potrebe uvjetuju česte školske reforme, širi se školska mreža, izgrađuje i usavršava školski sustav, uvećavaju investicije u školstvo i izobrazbu, naglo raste broj učenika i studenata. Traži se kvalitativno drukčija izobrazba, proširenje nastavnih planova i programa, unošenje novih sadržaja, prilagođenih potrebama života. U takvim okolnostima snažno raste značenje opće izobrazbe, ona postaje općedruštvenom potrebom.

Sve se više afirmira spoznaja da suvremena opća izobrazba treba biti cjelovita i potpuna, zahvaćati raznovrsne sadržaje i kulturne vrednote, od područja materijalne do područja duhovne kulture. U tom značenju ono treba biti i humanističko i prirodoznanstveno, i klasično i suvremeno, i umjetničko i ekonomsko–tehničko, i intelektualno–teorijsko i proizvodno–praktično. Treba uvesti suvremenog čovjeka u sva područja kulture. Riječju, opća izobrazba obuhvaća sve kulturne vrednote iz područja znanosti i umjetnosti, proizvodnje i tehnike, vrednote potrebne suvremenom čovjeku da razumije zbivanja oko sebe i da se djelatno uključi u suvremeni život.⁷⁾

3. Sve duže trajanje školovanja

Usporedo s razvitkom znanosti, tehnike i tehnologije pojavljuju se zahtjevi za dužim trajanjem školovanja. Prosperitet i budućnost nacije vezuje se uz školovanje građana i kakvoću izobrazbe. U svijetu brzih promjena čovjek mora učiti čitav život. Škole postaju čimbenici napretka. Značenje izobrazbe stalno raste, a prate ga zahtjevi koji odbacuju svako ograničavanje školovanja brojem navršениh godina.

Već je u razdoblju između dva svjetska rata obligatno školovanje produženo u velikom broju zemalja. Nakon Drugoga svjetskog rata proces produljivanja školske obveze nastavljen je još bržim tempom.

Prema anketi o obveznom školovanju i njegovu produženju, koju je 1951. proveo Internacionalni biro za odgoj u Ženevi, od ukupno 48 anketiranih zemalja 15 ih je, poslije Drugoga svjetskog rata, produžilo trajanje obligatnog školovanja. U nekim zemljama ono doseže gornju granicu školovanja u školama drugog stupnja.

⁷⁾ A. Vukasović: *Utjecaj suvremene tehnike na koncepciju općeg obrazovanja*, str. 178

Već se od početka XX. stoljeća osjeća potreba da se i drugi stupanj školovanja učini pristupačnim svim mladim ljudima. Proširuje se mreža srednjih škola, ruše se visoke pregrade između osnovne i srednje izobrazbe. Naglo se uvećava upis učenika u srednje škole. Nakon završetka osnovne škole najveći broj učenika nastavlja školovanje u školama drugoga stupnja. One sve više postaju “pravo većine”.

Postoji još jedna intencija znakovita za suvremenu izobrazbu, nastojanje da se izobrazba započeta u školi nastavi čitav život. Takva kontinuirana izobrazba postaje potrebom suvremenog života i mnoge zemlje nastoje potpomoći taj proces. Izobrazba odraslih postaje sastavnim dijelom odgojno–školskog sustava.

Brojni čimbenici i razlozi tražili su duže trajanje školovanja i ono je postajalo sve duže. Izobrazba započeta u školi nastavlja se u životu. Te zakonite pojave poticale su procese školskih reforma. Bile su to bitne značajke u razvitku školstva i izobrazbe tijekom XX. stoljeća.

4. Unapređivanje programiranja

Razvitkom školske mreže planiranje školstva i izobrazbe postaje važno društveno pitanje. Još važnije je unutarnje školsko i nastavno planiranje i programiranje. Naglo uvećavanje znanstvenih spoznaja i proširivanje izobrazbenih područja aktualizira pitanje izbora nastavnih sadržaja. Nastavni planovi i programi već su preopterećeni, a na vrata kucaju nove spoznaje. Pitanje se ne može riješiti dodavanjem novih sadržaja i područja, nego traži nova odabiranja i prestrukturiranja. Smisao nije u nagomilavanju činjenica, nego u ovladavanju bitnim vrednotama, razvijanju kritičkoga i stvaralačkog mišljenja, ovladavanju kulturom učenja. Enciklopedizam nastavnih programa zamjenjuje se načelom izbora bitnih izobrazbenih dobara na različitim područjima.

Pojavila se jedinstvena, ali vrlo kompleksna teorija planiranja i programiranja – teorija curriculuma. Ona je mnogo šira od klasične teorije nastavnih planova i programa. U svojoj metodološkoj strategiji obuhvaća analizu suvremenih izobrazbenih potreba, programiranje izobrazbenih sadržaja, ostvarenje izobrazbe u sustavu školovanja i vrednovanje postignutih rezultata na temelju ostvarivanja primijenjenih programa. To su, nema sumnje, vrijedna postignuća, a prate ih brojne inovacije u području nastavne tehnologije.

5. Postignuća nastavne tehnologije

Nove izobrazbene potrebe, razvitak školstva, unapređivanje programiranja uzročno–posljedično su vezani uz napredak, inovacije i postignuća u

području nastavne tehnologije. U nastavu se uvode nova tehnička sredstva i pomagala, mijenja se njezina organizacija i odnosi između subjekata nastave.

Uvođenje suvremene nastavne tehnike snažno utječe na organizaciju nastave, obogaćuje nastavni proces novim izvorima i proširuje mogućnosti lakšega, bržeg i potpunijeg stjecanja znanja. Primjena audiovizualnih sredstava omogućuje dobivanje raznovrsnih informacija o prostorno i vremenski udaljenim područjima ili zbivanjima. Informacijsko–dokumentacijska središta, banke podataka proširuju te mogućnosti. Moderni strojevi za učenje privlače učenike, aktiviraju ih i, pružanjem povratnih informacija, osiguravaju samokontrolu rezultata učenja te sustavnu kontrolu učinkovitosti procesa učenja i nastavnog procesa.

Razvitak kibernetike potaknuo je nova usavršavanja nastavne tehnologije. Kibernetika je označila primjenu novih teorija – teorije sustava, informacija, komunikacija, modeliranja i upravljanja.

Omogućila je primjenu kibernetičkih strojeva, učenje uz pomoć kompjutera, kompjutorizaciju škola i odgojnih ustanova. Kompjutorska tehnologija uvodi simuliranje i modeliranje u nastavni proces, upravljanje i reguliranje tim procesom radi povećavanja učinkovitosti. Sve je to omogućilo velike korake naprijed u području izobrazbe. A na odgojnom području?

II. KORAK NATRAG U ODGAJANJU

Odgojni proces je mnogo obuhvatniji i složeniji od procesa stjecanja znanja i izobrazbe. Stoga se ne smije svoditi na njih. Znanje nije jamstvo čovječnosti i često se upotrebljava kao sredstvo u postizanju nečovječnih ciljeva. Bit odgajanja nije u znanju i izobrazbi, nego u ljudskom izgrađivanju.

Ljudi se odgajaju ne samo time što stječu potrebna znanja i razvijaju sposobnosti, nego i time što se obogaćuju novim vrijednostima. Odgoj je u biti vrijednosno usmjeravanje, obogaćivanje, oplemenjivanje i izgrađivanje čovjeka. U procesu odgoja čovjek raste u svojoj čovječnosti.⁸⁾ Ako odgojna djelatnost nije takva, ako se odgajanje, linijom manjeg otpora ili zbog pogrešnog shvaćanja, reducira na izobrazbu, odgojna se funkcija zanemaruje, odgajanje osiromašuje, a vrlo često i promašuje. Minulo XX. st. obiluje takvim pokazateljima.

1. Opčinjenost znanstvenom spoznajom

Živimo u razdoblju burnih promjena koje se zbivaju pod utjecajem snažnoga razvitka znanosti i tehnike. Zapljusnuti smo novim spoznajama. Sve više

⁸⁾ A. Vukasović: *Svrha i zadaće odgoja i obrazovanja*, str. 132

jača povjerenje u znanost, znanstvena postignuća, mogućnosti spoznavanja. Opčinjenost bogatstvom znanstvene spoznaje rezultira zanemarivanjem vrijednosne sastavnice života. Narušena je ravnoteža između racionalnoga spoznavanja svijeta i etičkoga vrednovanja ljudskih postupaka. Tako izdvojeni i favorizirani racionalitet može se sukobiti i često se sukobljava s humanitetom.

Neki se znanstvenici bave samo ljudskim spoznavanjem, posve zapostavljajući moralno područje i vrijednosnu sastavnicu života, a etički kriteriji i sposobnosti vrednovanja potrebni su čovjeku isto toliko koliko i sposobnosti i postignuća ljudskoga spoznavanja. Spoznaja daje čovjeku snagu i moć, a vrijednosti mu osiguravaju ljudsku opredijeljenost. A, poznato je, snaga i moć mogu graditi ali i rušiti.

Tek ljudske vrijednosne usmjerbe pokazuju putove kojima treba ići i kako se treba služiti snagom i moći da bi se ostvarili ljudski ideali, postigle željene svrhe, podmirile ljudske potrebe, omogućio daljnji razvitak i usavršavanje. Znanstveno–tehnološki napredak nije jamstvo za bolji svijet. Bolji svijet pretpostavlja i traži razvijen osjećaj za vrijednosti.

2. Obezvredivanje vrijednosti

Suvremena civilizacija je moralno bolesna. Utilitarističko sebično i hedonističko suludo shvaćanje života ruši moralne kriterije. A bez poštovanja etičkih kriterija i vrijednosti, bez vjere u moralnu dobrotu, bez poštovanja ljudskoga dostojanstva i čovječnosti – nema i ne može biti humanih postignuća. Ako temeljne vrijednosti, svrhe i životni putokazi nisu istina, dobrotu, ljubav, pravda, razumijevanje i suosjećanje s drugim ljudima i narodima, nego osobna korist, materijalno bogatstvo, uspjeh, novac, vlast i moć – razvidno je da se na tim i takvim “vrijednostima” ne mogu razriješiti društvene krize, izbjeci sukobi i djelovanja nedostojna čovjeka.

A stvarnost je upravo takva. “Potrošačko društvo, poglavito preko sredstava društvenog priopćavanja, nameće čovjeku ideal ‘imati’ radije negoli ‘biti’”. U svijetu tehniziranoga vrednovanja života “materijalna dobra vrijede više na ljestvici vrijednosti negoli sam život”.⁹⁾ A u našoj komunističkoj prošlosti stanje je bilo još teže.

Ignorirane su vrijednosti istine, slobode, dobrote, ljepote, pravde, svetosti. Obezvredivani su i gaženi ljudsko dostojanstvo, temeljna ljudska prava, nacionalni ponos, domoljubni i vjerski osjećaji.

Jednostrani racionalizam i intelektualizam logikom svoje jednostranosti završava u ćorsokaku. Bez osjećaja i razvijenosti smisla za vrijednosti, bez vri-

⁹⁾ V. Pozaić: *Život prije rođenja*, str. 245

jednosnih kriterija, čovjek gubi ljudska obilježja, osjećaj za dobro i zlo, osjećaj dužnosti i ljudske odgovornosti, osjećaj ljudskosti, čovječnosti i pretvara se u svoju suprotnost. Bezvrijednim se život može teorijski zamisliti, ali se bezvrijedan ne može živjeti.¹⁰⁾ Vrijednosti osmišljavaju, obogaćuju i produhovljuju ljudski život. U njihovu ostvarivanju sastoji se sav smisao i sadržaj života. Bez njih bi on bio prazan, pust, promašen, posve bezvrijedan. Bio bi to život u tami vrijednosne noći.¹¹⁾ A *homo sapiens* sve više zanemaruje činjenicu da je on i *homo moralis*. Čovjekov se *ratio* pokušava emancipirati, a to se vrlo često događa na štetu humaniteta. Nalazimo se pred opasnošću njegova angažiranja i protiv čovječnosti.

3. Kriza morala

Unatoč neprijepornim postignućima suvremene znanosti, kriza je zahvatila sve pore društvenoga života. Ona je obilježje vremena u kojemu živimo. Gospodarska, društvena, ideološka, politička, moralna, kulturna, odgojna i druge krize suvremena svijeta međusobno se uvjetuju i potpomažu. Opće krizno stanje se pojačava. Ono prijeti čovjeku i čovječanstvu da ih onemoguću i postizanju ljudskih ciljeva i povijesnih težnja. “Živimo u doba – isticao je V. Filipović – u kojem su oblici životne prakse bili ostvarivani ne mimo ideje humaniteta, nego – na užas svijetu – protiv ideje humaniteta.”¹²⁾

Život je izgubio istinski ljudska obilježja, ljepotu i etičnost. Uvjereni smo da je najveća, a po posljedicama i najteža od svih kriza koje je uzrokovao komunistički totalitarizam – moralna kriza. Ona je obezvrijedila duhovne, kulturne, etičke, religijske i druge ljudske vrijednosti, uzrokuje moralno bezakonje i ostavlja moralnu pustoš. Uvriježio se “moral” nerada, političke podobnosti, spekulacija, mita, korupcije, ogovaranja, prozivanja, cinkarenja, vrijeđanja, pamfletskoga ismijavanja, klevetanja, optuživanja, staljinističkog proganjanja i maltretiranja. Moralna kriza prijetila je i još uvijek prijeti nepredvidivim negativnim posljedicama.¹³⁾

Jedan od korijena moralne krize je pogrešno, subjektivno, individualističko i sebično shvaćanje slobode prema kojemu pojedinac može činiti sve što hoće. Sloboda se pretvara u samovolju. Takvo, u biti anarhističko, poimanje ljudske slobode uzrok je mnogih poteškoća u međuljudskim odnosima i u procesu odgajanja. Već je *Platon* zapisao da pretjerana sloboda ne prelazi ni u što drugo nego u pretjerano ropstvo i za pojedinca i za državu.¹⁴⁾

¹⁰⁾ V. Filipović: *Prilog ideji humaniteta*, str. 184

¹¹⁾ P. Vuk–Pavlović: *Ličnost i odgoj*, str. 103

¹²⁾ V. Filipović: *Prilog ideji humaniteta*, str. 176

¹³⁾ A. Vukasović: *Za slobodnu i nezavisnu Hrvatsku*, str. 184–185

¹⁴⁾ Platon: *Država*, str. 289

Susreli smo se s pitanjima čovjekove čovječnosti, ljudske ljudskosti, humanizmom “tvorca” humaniteta. Očito je da put ljudskoga napretka nije bez rizika i da treba odgovorno ljudski vrednovati svaki sljedeći korak naprijed kako se kretanje ne bi pretvorilo u vratolomno rušenje u provaliju bez dna.

4. Pedagoško-liberalna zavaravanja

Odgoj kao djelatnost i pedagogija kao znanost imaju dugu povijest i bogatu tradiciju. U nas su, međutim, sve češći negatorski odnosi prema pedagoškim pojavama i vrednotama. Obezvređujući pedagoška nastojanja, neki nam nude put manjeg otpora, slobodu od rada, napora, ljudskih dužnosti i moralne odgovornosti. A sve te ponude nastupaju u znaku “anti”: antimoral, antivrijednosti, antiodgoj, antiškole, antipedagogija. Postoji intencija da se svaki utjecaj na odgajnika smatra odgojnim. Time se nenamjerno, ponajčešće negativno, djelovanje izjednačava s namjernim (intencionalnim), svrhovitim odgojem. To proturječi temeljnom smislu i bitnom određenju pojma odgoj.

Neki pedagozi tvrde da nema sadržajne razlike između pojmova: odgoj i izobrazba. Razlikovanje tih pojmova nazivaju dualizmom. Njihova teza glasi: *Poučavam, dakle, odgajam*. Nikakvi posebni odgojni postupci nisu potrebni. Izobrazbom se, tvrde, automatski postiže i odgoj. Time vrlo složeni i specifični odgojni proces svode na stjecanje znanja, osakaćuju ga i obezvređuju. Odgojni automatizam je iluzija, zabluda ili svjesno zavaravanje.

Pedagoški “novatori” idu tako daleko da izjednačavaju odgajanje s manipulacijom. Odgoj, istina je, može biti sredstvo manipuliranja. Mnogi su režimi i mnoge ideologije manipulirane odgojem. Manipulacije, međutim, nisu ni obilježje, ni smisao, a ni svrha odgajanja. One su samo deformacije, zlouporabe i, u biti, negacije odgoja. Zbog mogućih pojava deformacija ne smije se negirati odgoj kao općeljudski fenomen. Narod lijepo kaže: S prljavom vodom ne smije se baciti i dijete.

Postoje i “novatori” koji tvrde da je odgoj samorazvitak pojedinca i da je samorazvitak jedini pravi odgoj. To je čisti biologizam, negacija odgajanja kao svjesne, namjerne i svhovite djelatnosti. “Teorije” o samorazvijajućem odgoju zavaravaju, opijaju, uspavljaju, nude liniju manjeg otpora, izbjegavanje napora i odgovornosti, a žrtve su odgajnici kojima se uskraćuje osmišljeno i cjelovito, ljudski poželjno i korisno odgajanje.

5. Zanemarenost odgojne funkcije

Odgojna nastojanja XX. st. obilježila su brojne reforme, ali i poteškoće, nesnalaženja, krize odgojne funkcije. Zanemaruje se pedagojska teleologija i aksiologija, a bez njih odgajanje gubi svoj smisao. Uskogrudni scientizam u

školama potiče jednostrani intelektualizam i didaktički materijalizam koji sav smisao školovanja i odgajanja svode na stjecanje što veće količine znanja. Obilježava ih faktografija, težnja za gomilanjem i usvajanjem što više podataka. Programi i udžbenici su pretrpani gradivom. U nastavi prevladavaju predavanja, pamćenje mnoštva podataka. Nedostaje vrijeme za vježbanje, razvijanje stvaralačkih sposobnosti, za vrijednosno doživljavanje i razvijanje smisla za vrijednosti, za izgrađivanje ljudskih odlika, njegovanje kulture učenja, rada, kulture ponašanja i djelovanja.

U ime slobode djeca i učenici ostaju bez roditeljskog i odgajateljskog nadzora, prepušta ih se negativnim utjecajima ulice, noćnih lokala, diskača i asocijalnih skupina. Reagirajući na brojne napise u tisku u kojima su omalovažavane i ismijavane općenito prihvaćene ljudske vrijednosti, pokojni *Veselko Tenžera* je, opredjeljujući se za dobar odgoj hrvatske mladeži, takve postupke, takvu životnu “filozofiju” i takvo usmjeravanje mladeži – već početkom osamdesetih godina prošloga stoljeća – nazvao “odgojem za slobodu raspadanja”.¹⁵⁾

“Ako za staru, intelektualistički usmjerenu školu iz razdoblja prije Prvoga svjetskog rata možemo reći da je preferirala izobrazbenu zadaću u nastavi, a za novu, iracionalističku školu između dva rata da je potisnula izobrazbeni i prenaprasila odgojni zadatak, onda za našu školu poslije Drugoga svjetskog rata moramo kazati da je ekstremnija od stare škole, jer je u njoj izborazbena zadaća zasjenila i gotovo potpuno potisnula odgojnu zadaću i odgojni rad.”¹⁶⁾

Čovjek kao razumno i moralno biće ne smije dopustiti da njegovo potomstvo luta bez kompasu i da se opredjeljuje za stajališta koja negiraju ljudske stečevine i vrijednosti. Mladima su potrebna određena materijalna dobra za podmirenje životnih potreba, ali više od svega potrebna im je duhovna hrana i ljudska usmjerba. Potrebni su im životni uzori, ideali, vrijednosti. I to je ono najvažnije i najvrednije što su im roditelji, učitelji, odgajatelji i zajednica u kojoj žive dužni dati.

III. TRAGIČNE POSLJEDICE

Zbog moralne krize, obezvrijeđenih vrijednosti, zanemarenosti odgojne funkcije djeca i još nedozreli mladi ljudi su žrtve ulice, antisocijalnih skupina, noćnih lokala, nikotina, alkohola, droge, seksualnih zavodnika, a istodobno su

¹⁵⁾ V. Tenžera: *Odgoj za slobodu raspadanja*, str. 15

¹⁶⁾ A. Vukasović: *Etika, moral, osobnost*, str. 10

i sami sudionici nekulturnoga ponašanja, kriminalnih postupaka, pa i teških zlodjela. To je veliko zlo i teška mora našega vremena.

Posljedice su tragične bilance poginulih, osakaćenih i moralno posrnulih mladića i djevojaka na cestama fizičkog i moralnog stradanja. Često se kaže da treba zaštititi društvo od nasrtljiva i nasilničkog ponašanja mladih, a isto tako je prijeko potrebno sačuvati mladež od negativnog djelovanja tzv. modernog, suvremenog društva.

1. Poplava nekulture

Nekultura je preplavila javne prostore, ulice, ulazi u obiteljske domove, škole, čak i dječje vrtiće, kulturne ustanove, gostuje na malim i velikim ekranima, ušla je u politiku, postala glavno sredstvo političkih obračuna, borbe za vlast i društveni prestiž, stekla je pravo javnosti i ovladala društvenim životom. U tomu mladež vrlo djelatno sudjeluje, a često i prednjači.

Mladi mnogo psuju, piju, puše, drogiraju se, seksualno se izživljavaju, traže smisao u besmislu života. Tisak bilježi: malodobnici i malodobnice narušavaju javni red, uznemiruju roditelje i građanstvo, napadaju prolaznike, siluju djevojke i nejake djevojčice, prostituiraju se i abortiraju, provaljuju u stanove, krađu, otimaju, pljačkaju trgovine, razbijaju, nasreću, teroriziraju, ranjavaju i ubijaju nedužne građane, svoje kolege, nastavnike pa i roditelje. Sve se to zbiva tu, pokraj nas, u našim dvorištima, a ništa se odlučno ne poduzima da se zlo iz korijena ukloni.

2. Ceste smrti

Zbog društvene nebrige mladi ginu na cestama. Tisak i druga sredstva javnoga priopćavanja često i prečesto izvješćuju o stradanjima mladeži u prometu i na prometnicama. Ceste uzimaju danak u krvi, a žrtve su vrlo često malodobnici. Tragične su to bilance koje se mogu uspoređivati s ratnim stradanjima.

Drugo veliko ili još veće zlo je droga. Prema podacima Ministarstva prosvjete i športa, još iz svibnja 1999., u Zagrebu je 15 posto osnovaca i 41 posto srednjoškolaca probalo drogu. A to nije samo zagrebačka posebnost ni samo zagrebački problem. Zlo se epidemijski širi na sve strane. Podjednako se osjeća u Splitu, Rijeci, Puli, Osijeku, Varaždinu, Zadru, u svim našim pokrajinama. Središta i stručnjaci za prevenciju zlorabe droga zvone na uzbunu, jer broj ovisnika ubrzano raste i već se broje na desetke i stotine tisuća. Ako su djeca naša budućnost, čemu se možemo nadati?

A “ceste smrti” kako ih ovdje shvaćamo, imaju vrlo široko značenje. Uz sakaćenje tijela postoji i sakaćenje duha, mentalno i moralno sakaćenje. Brojne su i različite “ceste smrti”. Postoje “ceste” pogrešno shvaćene slobode, prepu-

štanja nagonima i životnim nasladama, nebrige za mladež, za njihovo slobodno vrijeme, “ceste” pogrešnog i krivo usmjerenog odgajanja, prepuštanja djece i mladeži ulicama, skitnji. Sve su to vrlo opasne “ceste” zavođenja, moralnoga trovanja i upropaštavanja mladeži. Sve su to “ceste smrti”!¹⁷⁾

3. Malodobni prijestupnici

Mladež je nad provalijom, a jednim dijelom već i u njoj. Na jednoj strani mladi su žrtve ulice, prometnica, antisocijalnih skupina, noćnih lokala, nikotina, alkohola, seksualnog izživljavanja, droge, a na drugoj oni su u vrlo visokom postotku akteri društvenoga kriminala. Sjetimo se događaja iz 1998. Petnaestogodišnja djevojčica je, 31. siječnja te godine, metkom u potiljak ubila zagrebačkog taksista *Zlatka Popovića*. Tada su priopćeni podatci: u šest godina u Hrvatskoj je ubijeno šest vozača taksija, a ubojice su u svim slučajevima bile u dobi od 13–25 godina.

Malodobnog kriminala je sve više. Oružje ulazi u hramove prosvjete, znanosti, kulture, odgoja. Jedan od posljednjih potresnih događaja zbio se u Sisku, u srednjoj obrtničkoj školi. Učenik je hitcem iz puške ranio razrednog kolegu i svoju profesoricu. Novinari konstatiraju: “Može li se ono što se prije dva dana dogodilo u Sisku sutra dogoditi u Zagrebu, a prekosutra u Osijeku? Nažalost može. Nema škole, tvrde stručnjaci, u kojoj nije zabilježen barem jedan slučaj nasilja. Što smo mi kao društvo poduzeli da tome stanemo na kraj? Vrlo malo ili gotovo ništa.”¹⁸⁾

Činjenica je da su djeca i mladež najbrojnije i najtragičnije žrtve, najvećim dijelom društvene nebrige, i onda kada su mete nasilja, zavođenja, zločina i onda kada su počinitelji zlodjela. Hoće li nas ta tragična zbivanja i provalija nad kojom se nalazi mladež, napokon trgnuti iz životne uspavanosti u neodgovornosti i potaknuti na sustavno rješavanje odgojnih problema? Posljednji je trenutak za organizirano društveno–pedagoško suprotstavljanje najezdi nekulture, nasilja, kriminala, fizičkog, mentalnog i moralnog upropaštavanja mladeži, one iste mladeži koja bi trebala preuzeti kormilo hrvatskoga broda u budućnosti!

IV. NEKOLIKO ZAKLJUČNIH IZVODA

Društvo je zanemarilo moralne i odgojne probleme. Bumerang nam se vratio. “Osjećamo ga u pojačanom antisocijalnom ponašanju mladih i odraslih, u slabijem uvažavanju kulture ponašanja, porastu malodobničke delinkvencije

¹⁷⁾ A. Vukasović: *Sve veća važnost odgoja u slobodnom vremenu*, str. 449

¹⁸⁾ Večernji list, Zagreb, 11. ožujka 2001., str 2

i kriminaliteta uopće. O tome uvjerljivo govore statistike i crne kronike u dnevnom tisku. Publicirani podatci upozoravaju da je mladež nad provalijom... Zato je krajnje vrijeme da počnemo razmišljati, proučavati i sustavno rješavati odgojne probleme.”¹⁹⁾

A u nas je gotovo sve obratno od stanja kako bi trebalo biti. Društvena odgojna funkcija je zanemarena, zakonske zaštite mladeži i društveno–organiziranog odgajanja u slobodnom vremenu nema, alkohol, droga i seks su najčešći oblici zabave velikoga broja mladih, kriminal i malodobnička delinkvencija rastu. To je naša žalosna stvarnost. A posljedice? Najbolnije i najteže žrtve – djeca, mladež, naša budućnost. Plaćamo danak u krvi za društvenu nebrigu i neodgovornost!

Vrijeme je za otrežnjenje. Moralna i odgojna kriza moraju se obuzdati, etičke i odgojne vrijednosti reafirmirati, bujica nekulture – onemogućiti! Napokon se mora shvatiti i društveno prihvatiti istina da je bolje organizirano, odgovorno i sustavno odgajati, nego brojnim žrtvama djece i mladeži plaćati grijeh društvene nebrige i zanemarena odgajanja. Američki su pedagozi davno spoznali i naciju upozorili riječima: *Tko ne plati učitelje, višestruko će plaćati policajce*. Nisu ih ozbiljno shvatili. Stoga su danas malodobni ubojice veliki američki problem, plaćaju policajce da ih hvataju, traže strože zakone i šalju djecu na električne stolice. Idemo li njihovim putem? Trebaju li nam takvi “uzori”?

Ako je ljudski život najviša ovozemaljska vrijednost, a mladi jedini oslonac i jamstvo budućnosti, tada složnim, zahtjevnim i vrlo odgovornim pedagoškim nastojanjima moramo zaštititi djecu i mladež od pogubnih nasrtaja sveuništavajuće “kulture smrti” i besmisla.

A mladež, kao kreator naše budućnosti i jedino jamstvo narodnoga održanja, zaslužuje punu pozornost i najviše moguće društveno angažiranje u postizanju njezine dobrobiti. Dužnost je i obveza roditelja, svih odgajatelja i hrvatske države da osigura mladeži dobar odgoj i zaštititi je od svih oblika “odgoja za slobodu raspadanja”!

Erich Fromm je upozoravao da naša budućnost počiva na sposobnosti današnjega čovjeka “da sebe, svoj život i sreću shvati ozbiljno, na njegovoj voljnosti da se suoči s moralnim problemom svojim i svojega društva”.²⁰⁾ Ako budućnost čovječanstva počiva na čovjekovim sposobnostima i ljudskim odlikama, tada je najpreča zadaća našega vremena izgrađivanje sposobnih, očovjčenih i moralno odgovornih ljudi. Tako se sudbina ljudske zajednice pokazuje

¹⁹⁾ A. Vukasović: *Etika, moral, osobnost*, str. 14

²⁰⁾ E. Fromm: *Čovjek za sebe*, str. 229

kao utrka između odgoja i katastrofe, a budućnost je ovisna o ishodu toga natjecanja. Odgoju pripada prvorazredno značenje u kreiranju budućnosti.

LITERATURA

1. Bezić, Ž.: *Biti čovjek! Ali kako?*, Biskupski ordinarijat Đakovo, Đakovo, 1990.
2. Cipro, M.: *O mravní výchové mládeže*, Praha, 1957.
3. Filipović, V.: *Suvremeni nazor o svijetu i životu, Hrvatsko kolo*, Zagreb, 1942.
4. * * * : *Ideja humaniteta i humanistička gimnazija*, u: Zbornik Zagrebačke klasične gimnazije 1607–1957., Zagreb, 1957.
5. * * * : *Prilog ideji humaniteta*, u: *Humanizam i socijalizam*, knj. I., Naprijed, Zagreb, 1963.
6. Fromm, E.: *Umijeće ljubavi*, Matica hrvatska, Zagreb, 1965.
7. * * * : *Čovjek za sebe*, Naprijed, Zagreb, 1966.
8. Koprek, I.: *Korak za smisao*, Filozofsko–teološki institut D.I., Zagreb, 1992.
9. Platon: *Država*, Kultura, Beograd, 1969.
10. Pozaić, V.: *Život prije rođenja*, Filozofsko–teološki institut D.I., Zagreb, 1990.
11. * * * : *Neki vidici duhovne obnove u Hrvatskoj, Obnovljeni život*, Zagreb, 1992., br. 5
12. Puževski, V.: *Prema školi otvorenih vrata*, Pedagoško društvo Križevci, Križevci–Zagreb, 1987.
13. Servan–Schreiber, J.J.: *Američki izazov*, Epoha, Zagreb, 1968.
14. Tenžera, V.: *Odgoj za slobodu raspadanja, Vjesnik – sedam dana*, Zagreb, 3. listopada 1981.
15. Vukasović, A.: *Utjecaj suvremene tehnike na koncepciju općeg obrazovanja, Školska knjiga*, Zagreb, 1967.
16. * * * : *Za slobodnu i nezavisnu Hrvatsku*, Hrvatska demokratska stranka, Zagreb, 1991.
17. * * * : *Etika, moral, osobnost*, Školska knjiga i Filozofsko–teološki institut D.I., Zagreb, 1993.
18. * * * : *Vrijednosno utemeljenje odgoja, Napredak*, Zagreb, 1994., br. 3
19. * * * : *Svrha zadaće odgoja i obrazovanja*, u: *Osnove suvremene pedagogije*, ur. A. Mijatović, HPKZ, Zagreb, 1999.
20. * * * : *Sve veća važnost odgoja u slobodnom vremenu, Napredak*, Zagreb, 2000., br. 4
21. * * * : *Pedagogija* (sedmo izdanje), Hrvatski katolički zbor “MI”, Zagreb, 2001.
22. Vuk–Pavlović, P.: *Ličnost i odgoj*, Tipografija D.D., Zagreb, 1932.
23. * * * : *Uzgoj, odgoj i obrazovanje, Napredak*, Zagreb, 1939, br.10
24. Williams, S.: *The Moral Development of Children*, Macmillan, London, 1970.

TWENTIETH CENTURY – A STEP FORWARD OR BACKWARDS IN THE FIELD OF PEDAGOGY (Summary)

The 20th century enriched the world with many scientific victories, but it also brought impoverished feelings of humanity. Fascinated with profusion of scientific insights, people began to neglect ethical values. Without the faith in moral goodness of people, without respect for ethical criteria and values, human dignity and humanity – there is no and there can be no human achievements.

By uniform utilitarian emphasising of material goods and hedonistic emphasising of easy living and pleasures, an illusion of progress and better world is created, but in fact, there is more and more evil in the world, and not less. Personal benefit and irrational pleasure take people to the path of inhumanity. Morally degraded world turns into a stage of injustice, violence and crime. The final balance of the past century shows that it was a century of the highest scientific confirmation and moral degradation in general. People are facing self–destruction. If humanity is to survive, it needs to return to ethical qualities.

Pedagogical circumstances, in conformity with social definition of education, follow general social trends. In the field of pedagogy, education made a lot of progress in the 20th century, but it has largely neglected the education as a tool for building morality. This is a central thought and the main thesis of this paper and is composed of four parts: A step forward to education; A step backwards in education; Tragic consequences and Several conclusions.

Educational achievements are witnessed by new educational needs, democratisation of education, longer period of schooling, advancement of school planning and programs and innovations and achievements in teaching technology. These are, beyond doubt, indicators of achievements in the field of education.

A completely different picture is shown by a more subtle process of education in terms of refining, enriching people and building them morally. However, in this field, it seems more appropriate to talk of decline, than of advancements. This is confirmed by the fascination with scientific insights, devaluation of values, moral crisis, pedagogical and liberal deceptions and general neglect of education.

Youth is on the brink of abyss and is partly in it. Young people are victims of the street, roads, anti–social groups, night clubs, cigarettes, alcohol, drugs, sexual indulging and their conduct is unrefined, they participate in criminal acts and even serious crimes. This is our sad reality and a great evil. And what are

the consequences? The most painful and the greatest toll are dead, handicapped and morally fallen boys and girls, victims of physical and moral degradation. It is often said that society should be protected from aggressive conduct of young people, but it is more important to preserve the youth from the so called modern society.

The time has come to sober up. Moral and educational crises must be contained, ethical and educational values are to be reaffirmed and the flux of uncultivated conduct to be stopped. Finally, we have to understand and accept the fact that it is better to raise children systematically and in a responsible manner, than to pay sins by children victims of social carelessness and neglect in education. If human life is the highest value in this world, and the youth are the only support and the guarantee of future, then we must protect children and youth from fatal attack of destructive *culture of death* and senselessness. If the future of society rests on human capabilities and virtues, then our primary task is to build capable, human and morally responsible people. The fate of our community is like a race between education and disaster, and the future depends on the result of this race.